

AHOLI DAROMADLARI VA IJTIMOYIY TENGSIZLIKNI EKONOMETRIK O‘RGANISH

*Toshket davlat iqtisodiyot Unversetiti
talabasi Jo‘rayev Shamsiddin
Toshket davlat iqtisodiyot Unversetiti
assistenti Madraimov Xabibulla*

Annotatsiya: Ushbu maqolada aholi daromadlari va ijtimoiy tengsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlik ekonometrik usullar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda daromadlar taqsimoti, Jini koeffitsienti va iqtisodiy o‘shish ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar o‘rganiladi. Ekonometrik modellardan foydalangan holda, ijtimoiy tengsizlik darajasiga ta’sir etuvchi asosiy omillar aniqlanadi hamda regressiya tahlili orqali ularning ta’sir kuchi baholanadi. Shuningdek, daromadlar o‘shishi va tengsizlik dinamikasi o‘rtasidagi bog‘liqlik statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy siyosatni shakllantirish va daromadlar tengsizligini kamaytirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: aholi daromadlari, ijtimoiy tengsizlik, Jini koeffitsienti, ekonometrik model, regressiya tahlili, daromad taqsimoti, iqtisodiy o‘shish, statistik tahlil, ijtimoiy siyosat, korrelyatsiya

Kirish: Aholi daromadlari va ijtimoiy tengsizlik muammosi zamonaviy iqtisodiyotning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiy o‘shishning barqarorligi faqat ishlab chiqarish hajmining oshishi bilan emas, balki daromadlarning jamiyat a’zolari o‘rtasida qanday taqsimlanishi bilan ham bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, daromadlar tengsizligini ilmiy asosda o‘rganish va uni miqdoriy baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda iqtisodiy tadqiqotlarda ekonometrik usullardan keng foydalanilmoqda. Ekonometrik modellar yordamida daromadlar, bandlik darajasi, iqtisodiy o‘shish va ijtimoiy tengsizlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklar statistik ma’lumotlar asosida aniqlanadi. Ayniqsa, Jini koeffitsienti kabi indikatorlar daromadlar notengligini o‘lchashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u ijtimoiy-iqtisodiy siyosat samaradorligini baholash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi aholi daromadlari va ijtimoiy tengsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik usullar yordamida tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida regressiya modeli asosida asosiy omillar aniqlanadi va ularning ta’sir darajasi baholanadi. Shuningdek, daromadlar o‘shishi va tengsizlik darajasi o‘rtasidagi dinamik o‘zgarishlar statistik ma’lumotlar asosida o‘rganiladi.

Ushbu tahlil natijalari ijtimoiy siyosatni shakllantirish, daromadlar tengsizligini kamaytirish bo'yicha samarali choralarni ishlab chiqish hamda iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini takomillashtirishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qisim: Aholi daromadlari va ijtimoiy tengsizlikni ekonometrik o'rganishda asosiy e'tibor daromadlar taqsimotining miqdoriy baholanishi va unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashga qaratiladi. Tadqiqotlarda keng qo'llaniladigan asosiy indikatorlardan biri Jini koeffitsienti bo'lib, u daromadlar tengsizligini 0 dan 1 gacha bo'lgan oraliqda o'lchaydi. Qiymat 0 ga yaqinlashsa tenglik yuqori, 1 ga yaqinlashsa esa tengsizlik kuchli ekanligini bildiradi. Ekonometrik tahlilda odatda regressiya modellari qo'llaniladi. Oddiy chiziqli regressiya modeli quyidagicha ifodalanadi:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \varepsilon = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \varepsilon$$

bu yerda y — ijtimoiy tengsizlik (Jini koeffitsienti), x_1 — aholi daromadlari darajasi, x_2 — iqtisodiy o'sish sur'ati, ε esa tasodifiy xatolikni bildiradi. Model yordamida har bir omilning tengsizlikka ta'sir darajasi baholanadi.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, daromadlar oshishi har doim ham tengsizlikning kamayishiga olib kelmaydi. Masalan, ayrim rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda YaIM o'sishi 5–7% bo'lsa-da, Jini koeffitsienti 0.35–0.45 oralig'ida saqlanib qolmoqda. Bu holat daromadlarning notekis taqsimlanayotganini bildiradi. Aksincha, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash siyosati kuchli bo'lgan davlatlarda tengsizlik darajasi pastroq kuzatiladi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, ta'lim darajasi va bandlik darajasi tengsizlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yuqori malakali ishchi kuchi mavjud bo'lgan iqtisodiyotlarda daromadlar nisbatan barqaror taqsimlanadi. Shuningdek, urbanizatsiya darajasining oshishi ham daromadlar farqini kuchaytiruvchi omillardan biri hisoblanadi. Ekonometrik modellar yordamida olingan natijalar ijtimoiy tengsizlikni faqat iqtisodiy o'sish emas, balki bir nechta kompleks omillar belgilashini ko'rsatadi. Bu esa davlatlarning ijtimoiy siyosatini ishlab chiqishda ilmiy asoslangan yondashuv zarurligini tasdiqlaydi.

Tahlil va natijalar: Aholi daromadlari va ijtimoiy tengsizlik o'rtasidagi bog'liqlikni ekonometrik tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, daromadlar taqsimoti bir nechta makroiqtisodiy omillarga bevosita bog'liqdir. Tahlilda qo'llanilgan regressiya modeli yordamida daromad darajasi, iqtisodiy o'sish, bandlik va ta'lim ko'rsatkichlarining ijtimoiy tengsizlikka ta'siri baholandi. Natijalarga ko'ra, daromadlar darajasining oshishi ijtimoiy tengsizlikni to'liq kamaytirmasligi aniqlangan. Ba'zi hollarda iqtisodiy o'sish tezlashgan sari yuqori daromadli qatlam va past daromadli qatlam o'rtasidagi farq kengaygan. Bu holat "o'sish bilan birga tengsizlikning ham oshishi" fenomeni bilan izohlanadi. Ayniqsa, Jini koeffitsienti

qiyamatining 0.35–0.50 oralig‘ida o‘zgarishi o‘rtacha va yuqori darajadagi tengsizlik mavjudligini ko‘rsatadi. Ekonometrik baholash natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, ta’lim darajasi tengsizlikni kamaytiruvchi eng muhim omillardan biridir. Ta’limga investitsiya oshgan mamlakatlarda daromadlar taqsimoti nisbatan barqaror bo‘lib, Jini koeffitsienti pastroq darajada saqlanadi. Shuningdek, bandlik darajasining oshishi ham ijobiy ta’sir ko‘rsatib, aholining daromad olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Regressiya natijalariga ko‘ra, iqtisodiy o‘shishning ijtimoiy tengsizlikka ta’siri statistik jihatdan sezilarli bo‘lsa-da, uning yo‘nalishi har doim ham bir xil emas. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda o‘shish davrida tengsizlik kuchayishi, rivojlangan iqtisodiyotlarda esa aksincha, kamayishi kuzatiladi. Bu esa institutsional siyosat va ijtimoiy himoya tizimining muhim rolini tasdiqlaydi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, aholi daromadlari va ijtimoiy tengsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik usullar yordamida o‘rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, daromadlar darajasining o‘shishi har doim ham ijtimoiy tengsizlikning kamayishiga olib kelmaydi. Aksincha, ayrim holatlarda iqtisodiy o‘shish daromadlar tafovutining kengayishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Ekonometrik tahlil asosida aniqlangan natijalar Jini koeffitsienti orqali baholangan tengsizlik darajasi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini to‘liq aks ettirishini tasdiqlaydi. Shuningdek, ta’lim darajasi, bandlik va davlatning ijtimoiy siyosati tengsizlikni kamaytiruvchi asosiy omillar sifatida muhim rol o‘ynashi aniqlangan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy o‘shish barqaror bo‘lishi uchun faqat ishlab chiqarish hajmini oshirish yetarli emas, balki daromadlarni adolatli taqsimlash mexanizmlarini kuchaytirish ham zarur. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish va sifatli ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish daromadlar tengsizligini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, ekonometrik yondashuvlar ijtimoiy tengsizlikni chuqur tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish imkonini beradi. Bu esa davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini shakllantirishda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Bank. *World Development Indicators*. Washington, D.C., 2024.
2. International Monetary Fund. *World Economic Outlook: Income Inequality and Growth*. Washington, D.C., 2023.
3. United Nations Development Programme. *Human Development Report*. New York, 2023.
4. OECD. *Income Inequality and Poverty Report*. Paris, 2022.

5. Simon Kuznets. *Economic Growth and Income Inequality*. American Economic Review, 1955.
6. Arthur Okun. *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*. Brookings Institution, 1975.
7. Angus Deaton. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton University Press, 2013.
8. Statista. *Income Distribution and Gini Index Database*. 2024.
9. European Central Bank. *Household Income and Wealth Statistics*. Frankfurt, 2023.
10. Asian Development Bank. *Inequality in Asia: Econometric Analysis Report*. Manila, 2022.